

УДК 81'42'371

Завальська Л. В.Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірант кафедри української мови**КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ АГРЕСИВНОЇ
МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ**

Статтю присвячено аналізу мовленнєвої поведінки українських політиків, які демонструють схильність до вербальної агресії та послуговуються відповідними комунікативними стратегіями і тактиками. Дослідження орієнтовано на спонтанне усне політичне мовлення в умовах політичних ток-шоу. представлено мовленнєві портрети українських політиків І. Богословської та О. Ляшка.

Ключові слова: політична комунікація, вербальна агресія, комунікативна стратегія, комунікативна роль.

Актуальність статті. Політична комунікація належить до актуальних проблем дослідження сучасної науки, зокрема лінгвістики. Окремі питання, пов'язані з комунікативною взаємодією політиків, умовами спілкування, комунікативними стратегіями і тактиками в політичному дискурсі перебувають у центрі уваги лінгвопрагматиків (Ф. Бацевич [1], О. Иссерс [4], О. Паршина [6], Т. Янко [9] та ін.). Зв'язки між мовленнєвою структурою повідомлень і відповідною ситуацією спілкування визначають напрям дослідження комунікації як стратегічного процесу. Одним з важливих аспектів цього процесу є вибір комунікативної поведінки, реалізований за допомогою стратегій і тактик.

Політична комунікація відбувається в межах різних типів взаємодії, серед яких домінують принцип кооперації (співробітництва), виокремлений П. Грайсом [10] та принцип суперництва, який призводить до суперечок, полеміки, конфліктам тощо [3, с. 37]. Для української політичної комунікації більшою мірою характерний другий принцип, зважаючи на те, що «політичний дискурс є агональним за своєю природою» [8, с. 223], що і зумовлює виникнення конфліктів та вияви вербальної агресії.

Під вербальною агресією ми розуміємо таку мовленнєву поведінку, що передбачає одновекторну комунікацію, без врахування мовленнєвої діяльності інших комунікаторів, проте скеровану на пониження співрозмовників в агресивній формі. Серед українських політиків така поведінка властива, на нашу думку, І. Богословській та О. Ляшку, хоч і реалізована за допомогою різних вербальних прийомів і комунікативних тактик. **Метою** нашої розвідки є аналіз комунікативної поведінки зазначених політиків.

Порушення норм і правил комунікації здебільшого призводить до виникнення скандалу або переходу комунікативного конфлікту в стадію скандалу. Конфлікт визначають як один з типів комунікативної взаємодії разом з кооперацією і суперництвом. Проте якщо конфлікт належить до нормативних форм репрезентації політичної комунікації, то скандал пов'язаний з порушенням певних норм. О. Шейгал розглядає скандал як «складну комунікативну подію, що містить тексти різних жанрів, які об'єднані денотативною єдністю – певним дійством або подією,

що порушує етичні норми та, з огляду на певні причини, набуває розголосу» [8, с. 272]. За загальним уявленням, скандалом може ставати будь-яка подія, що набуває широкого розголосу і ганьбить її учасників, на відміну від конфлікту, який лише передбачає зіткнення протилежних політичних позицій. Масштабність скандалу не єдина його характерна риса: сюди потрібно уналежнити наявність аудиторії як необхідного компонента, актуалізацію ролі каналу комунікації та очікувану результативність [5, с. 14]. На думку Г. Г. Почепцова, скандал ґрунтується на «розповсюдженні інформації про діяльність, що не лише порушує карні норми, а й норми морального устрою» [7]. Учасники політичного скандалу виявляють такі риси мовної особистості, як недотримання правил комунікації, порушення максим спілкування Г. П. Грайса і Дж. Ліча, схильність до епатажної мовленнєвої поведінки і дискредитації співрозмовника, зокрема, й через використання образ. Саме такий тип комунікативної поведінки, на нашу думку, демонструє І.Г. Богословська.

Для виявлення сутнісних характеристик комунікативного портрета І.Г. Богословської ґрунтовно проаналізуємо відомий скандал у прямому ефірі ток-шоу «Свобода слова» з А. Куликовим між першим українським президентом Л.М. Кравчуком та І.Г. Богословською. Напередодні останніх президентських виборів в прямому ефірі відбулася дискусія між цими комунікантами. Наведемо її фрагментами з нашими коментарями.

Початок діалогу характеризується дотриманням правил мовленнєвого етикету, хоч Л.М. Кравчук і наголошує на тому, що спілкування з І.Г. Богословською для нього є вимушеним, оскільки зумовлене лише її статусом кандидата в президенти: **Л. Кравчук:** *Інно Германівно, їй-богу, я би з Вами не вступав у дискусію, **аби Ви не були кандидатом у президенти...** Це тільки Ваш ранг дозволить мені з Вами трішечки подискутувати.* **І. Богословська:** *Вам прийдеться. Якщо Ви будете Тимошенко вести до влади, то Вам прийдеться зі мною стикатися...* **Л. Кравчук:** *Ви знаєте, навіть жінка не повинна хаміти тут, на цьому...* *Не потрібно.* **І. Богословська:** *Ви знаєте, після того, що зробила Тимошенко з країною. Знаєте, це як у Жванецького: «Після того, що ця власть с нами зробила, она должна на нас жениться».*

Агресивна риторика І.Г. Богословської виражається насамперед у декларативних заявах, не підтверджених жодними аргументами. З цією метою вона вдається до цитування та риторичних запитань. Проте її співрозмовник спочатку поводить стримано, нагадує про правила комунікативної поведінки і неможливості хамства під час інтерактивного спілкування в прямому ефірі, тому що сприймає особистісні нападки І.Г. Богословської як образи. Зважаючи на це, Л.М. Кравчук обирає активну комунікативну позицію, намагаючись нав'язати І.Г. Богословській нерівноправну комунікативну роль відповідача. Спочатку відповідно до назви ток-шоу «Свобода слова» він ставить пряме запитання: **Л. Кравчук:** *Я хочу задати запитання. Ви знаєте, що, скажімо, свобода слова означає це і відповідальність за неї?* **І. Богословська:** *Безумовно.* Після стверджувальної відповіді Л.М. Кравчук одразу переходить до образи: **Л. Кравчук:** *Так ось тут **Ви стоїте і Ви жодного відповідального слова не сказали...** На прикладі, скажімо, Кравчука. Ви спочатку сказали, що мій кабінет поряд з кабінетом Тимошенко. Потім чогось почали збирати для мене гроші... Чого?* **І. Богословська:** *Так. Леоніде Макаровичу, це люди підтримують. Вони теж приєднуються. Вони зберуть, щоб Ви краще стали знову першим президентом, аніж шісткою у Тимошенко... Вибачте.*

Тут маємо симетричність комунікативної поведінки: на комунікативну тактику образи співрозмовник обирає таку ж тактику образи. Однак Л.М. Кравчук за-

значає, що І.Г. Богословська не сказала «жодного відповідального слова», наголошуючи на її політичній безвідповідальності, тобто не вживає прямих образ. Його співрозмовниця, навпаки, ображає Л.М. Кравчука, називаючи його «шісткою Тимошенко», а не першим президентом: **Л. Кравчук:** *При чому тут гроші? Я можу Вас купити повністю. Без Тимошенко, так.* **І. Богословська:** *Так Ви що? І у Вас є декларація для цього?* **Л. Кравчук:** *Я ще раз повторюю: я можу Вас купити з вашим президентством...* **І. Богословська:** *Ви уявляєте собі ці розмови? Як це? Це як епідемія... Політичне хабарництво і політична корупція стають епідемією. Навіть перший президент не соромиться сказати політику: «Я вас куплю без грошей Тимошенко». Це така багата людина?* **А. Куликов:** *Як говорив один батько російської демократії, «я вважаю, що торг тут не до місця».*

Цей відомий фрагмент демонструє обурення Л.М. Кравчука та його неадекватну вербальну реакцію. Обрана ним комунікативна позиція не дала очікуваних результатів, тому словесна провокація І.Г. Богословської одразу досягла мети: натяки на матеріальну зацікавленість Л.М. Кравчука, а не на його ідеологічні вподобання щодо позиції Ю.В. Тимошенко, викликали бурхливу реакцію. Поєднання в подальшому тактики висміювання з образами і звинуваченнями повною мірою реалізують стратегію дискредитації, скеровану як на безпосереднього опонента Л.М. Кравчука, так і на постійного опонента – Ю.В. Тимошенко. І саме це в комплексі остаточно виводить Л.М. Кравчука з рівноваги: **І. Богословська:** *Так якщо ж вона воровка, то що з цим робити?* **Л. Кравчук:** *Ви знаєте, якщо ви будете показувати через це, то покажіть це і через це... (непристойний жест).*

Коли вже інших аргументів не залишилося, І.Г. Богословська використовує примітивний комунікативний хід: приписує людині (у цьому разі Ю.В. Тимошенко) певні риси або певну поведінку без жодних підстав, називає екс-прем'єрку «воровкою». Цей факт і викликав непередбачувану реакцію завжди спокійного та врівноваженого Л.М. Кравчука, який вжив непристойний жест, еквівалентний нецензурній лексиці. Однак він не адресує цей жест І.Г. Богословській, а радить їй так вчинити, якщо у неї вже немає інших аргументів. Саме цей жест виявився вищою точкою емоційного напруження для Л.М. Кравчука та його реакції на застосовану опонентом стратегію дискредитації з усіма комунікативними тактиками, що їй притаманні.

Наслідком цієї комунікативної взаємодії став комунікативний конфлікт, що також завершився взаємними звинуваченнями та образами. У продовженні діалогу було вжито мовний прийом образи: найменування безпосереднього співрозмовника у формі 3-ої особи однини за його присутності, тобто порушення принципу ввічливості (Дж. Ліч [11]). Крім того, ця форма була вербалізована за допомогою словосполучення «вказівний займенник+іменник»: *цей пан і така панночка*: **І. Богословська:** *Я сьогодні абсолютно офіційно заявляю на всю країну, що після того, що зробив цей пан сьогодні, він для мене особисто перестав бути першим Президентом України...* **Л. Кравчук:** *Це для мене робить честь... Що така панночка вже не вважає мене першим президентом. Може, це і добре.* Використання граматичної форми в поєднанні з лексичними засобами (образа із вживанням зниженої лексики) вказує на неприховану агресивну поведінку та розгортання комунікативного конфлікту. Реалізація стратегії дискредитації наявна з боків обох співрозмовників, які намагаються одне одного звинуватити, образити та принизити, апелюючи при цьому як до ведучого, так і до аудиторії.

Як мовна особистість І. Г. Богословська вона виявила себе здебільшого в агресивній комунікативній взаємодії, провокуючи агресію інших комунікантів за до-

помогою звинувачень (часто безпідставних і немотивованих), образ і висміювань. Обравши тактику звинувачення як реалізацію стратегії дискредитації, І.Г. Богословська порушує максими спілкування П.Грайса та Дж. Ліча, вживає знижену лексику, тисне на емоції партнера за допомогою вербальних прийомів тощо. Наслідком такої поведінки у спілкування завжди є комунікативний конфлікт, цілком свідомо вибудований мовцем. Зважаючи на це, пропонуємо визначати такий комунікативний тип як «скандальна мовна особистість» – «скандаліст».

«Скандаліст» висловлює тільки свою комунікативну позицію, не бажає нікого слухати, перебиває, принижує та звинувачує. Його мета – дискредитувати співрозмовників та нав'язати власну думку аудиторії, не враховуючи жодну іншу позицію і точку зору. Проте свою комунікативну роль «скандаліст» бачить як роль «очишувача» суспільства від аморальних політиків, він декларує високу мету, якій нібито слідує, звинувачуючи своїх політичних опонентів. Цьому типу притаманні мовленнєві риси: домінування стратегії дискредитації з тактиками образи, звинувачення та висміювання; переважна монологічність мовлення; відсутність аргументативності; використання зниженої лексики; підвищена емоційність; немотивована вербальна агресія.

Інший український політик, що демонструє агресивну мовленнєву поведінку, – О. Ляшко, лідер Радикальної партії України. Його поведінка часто нагадує блазенаду, тому і сприймається як засіб політичного піару. Олега Ляшка часто запрошують до участі в «Шустер-Live», де він стає одним з активних комунікантів у прямому ефірі. В одній з телепрограм він вступив у дискусію з І. Г. Богословською, яка також вдається до вербальної агресії. О. Ляшко, нехтуючи будь-якими етикетними правилами та комунікативними конвенціями, використав стратегію дискредитації за допомогою реалізації тактик звинувачення та образи. На мовному рівні це було виражено у вигляді зниженої лексики та метафор інвективної природи: *«Пані Богословська, про те, що Ви чорнорота, знає вся країна і про те, що Ви брехуха безсовісна. І саме Ви фальсифікуєте... Ви розкажіть про суди, які посадили Тимошенко і за що вона сидить, і Ви чорнорота відьма бігали отам, під тими судами. Ви про те розкажіть. Ви розкажіть, як Ви Медведчука захищали... А потім будете розказувати про фальсифіковані матеріали. Банда така регіоналістська бреше!»*. У цьому фрагменті О. Ляшко тричі образив І. Богословську, назвавши її «чорноротою», «безсовісною брехухою» та «чорноротою відьмою». А в кінці виступу узагальнив образу, об'єднавши свою опонентку з її політичною силою, назвавши її «регіоналістською бандою». На відміну від інших політиків, О. Ляшко надає перевагу прямим мовним засобам репрезентації комунікативної стратегії дискредитації: він не вдається до мовної гри, підтексту, іронії, а прямо ображає та принижує своїх опонентів. Його політичним кредо є викриття нечесних політиків, він декларативно виступає за чесність і відвертість у політиці. Але разом з тим він не дотримується і жодних максимум спілкування, постійно порушуючи комунікативні правила, зокрема принцип кооперації П. Грайса та принцип ввічливості Дж. Ліча. Його мовленнєвий епатаж дратує усіх присутніх саме через відсутність будь-яких обмежень. Однак для О. Ляшка така поведінка є скоріше комунікативною грою: він не підвищує тону, не дратується, не хвилюється, а лише намагається вивести з рівноваги комунікативного партнера, тобто його метою є провокація.

Знаковим виступом О. Ляшка в тій самій програмі у Савіка Шустера був черговий скандал, що спричинив бурхливе обговорення в ЗМІ і навіть приписування програмі схильність прихованих політтехнологій. Ведучий програми був змушений зробити офіційну заяву про те, що участь О. Ляшка у ток-шоу, через поведінку

якого студію залишили і представники влади, і представники опозиції, не є політ-технологією.

Власне конфлікт відбувся між О. Ляшком і скандально відомим журналістом, письменником та публіцистом О. Бузиною, при цьому спровокував його саме останній. О. Бузина, перервавши обговорення питань у студії, вирішив поставити питання О. Ляшку як одному з ораторів. Але це питання не мало відношення до предмета розмови: **О. Бузина:** *Пусть лучше Ляшко ответит, почему он свою жену убил... в декларации. Почему нет, господин депутат Ляшко, в Вашей декларации жены и ребенка? Вот Вы не указали. Вы не женаты официально, получается? ... Мне, как писателю хочется привести господина Ляшко в какое-то чувство, что вести себя нужно вежливо. И обвиняя других, не забывать, что и о нем могут вспомнить. Все! То, что он не захочет вспомнить ни днем, ни ночью.*

Агресивна налаштований мовець, що позиціонує себе як письменник, вирішив вжити заходів щодо унормування комунікативної поведінки Олега Ляшка, тому звинуватив його в приховуванні доходів у податковій декларації. Проте зробив це у специфічний спосіб, звинувативши О. Ляшка у вбивстві дружини. Через відсутність у декларації О. Ляшка інформації про доходи його дружини, О. Бузина вирішив, що той свідомо щось приховує. Для звинувачення було обрано досить агресивний тип комунікації: тактика звинувачення.

Такий спосіб питання вразив навіть епатажного О. Ляшка. Спочатку він іронічно вжив назву професії свого опонента і негативно прокоментував його діяльність, однак той не заспокоївся. На що О. Ляшко у притаманній йому провокативній манері переакцентував розмову про наявність дружини як у нього, так і в свого опонента: **О. Ляшко:** *Я хочу цьому «писателю», який Шевченка, до речі, «вурдалаком» називав, я хочу відповісти. (...) О. Бузина:* *Вы лучше скажите, почему Вашей жены нет в декларации! По декларации Вы убили свою жену. У Вас нет жены Роситы в декларации! Или вы никогда не женились?* **О. Ляшко:** *Бузина, у мене пропозиція: Ви краще на свою жінку заглядайте, якщо у такого урода, як Ви, вона може бути!* В останній репліці О. Ляшко вдається до характерної для себе мовленевої поведінки, вживаючи пряму образу на адресу свого опонента. Він не одразу почав ображати свого опонента, скоріше за все він просто розгубився, але потім перейшов до прямих образ. Після цього діалогу О. Ляшко вирішив довести аудиторії, що його дружина жива і вийшов за нею, щоб привести до студії. Така поведінка обурила інших присутніх, не причетних до конфлікту, і тому опозиція покинула ток-шоу. О. Ляшко практично перетворив комунікативну взаємодію на власне шоу, змінивши тему діалогу та образивши опонента, який сам і розпочав суперечку.

Зважаючи на це, комунікативну поведінку О. Ляшка тлумачимо як провокативну, а його комунікативну роль визначаємо як «**провокактор**». Цій комунікативній ролі притаманні такі риси: порушення принципу ввічливості; експлікація прагматичної інтенції в комунікативній взаємодії; надання переваги прямим формам мовного вираження інтенції; реалізація стратегії дискредитації через прямі образи та звинувачення; порушення прагматичних конвенцій.

Отже, основними комунікативними ролями, що виконують українські політики в ситуації інтерактивної взаємодії, вважаємо ролі «скандаліста», «провокатора та «хама». Саме для цих ролей характерна реалізація комунікативної стратегії дискредитації. Комунікативна роль «скандаліста» має такі ознаки: домінування стратегії дискредитації з тактиками образи, звинувачення та висміювання; переважна монологічність мовлення; відсутність аргументативності; використання зниженої лексики; підвищена емоційність; немотивована вербальна агресія. Комунікативна

роль «провокатор» має такі ознаки: порушення принципу ввічливості; експлікація прагматичної інтенції в комунікативній взаємодії; надання переваги прямим формам мовного вираження інтенції; реалізація стратегії дискредитації через прямі образи та звинувачення; порушення прагматичних конвенцій.

Література

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. – М. : Прогресс, 1985. – С. 217–237.
3. Земская Е. А. Городская устная речь и задачи ее изучения / Е. А. Земская // Разновидности городской устной речи. – М. : Наука, 1988. – С. 5–44.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : УРСС, 2003. – 286 с.
5. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
6. Паршина О. Н. Российская политическая речь : Теория и практика / О. Н. Паршина. – М. : ЛКИ, 2007. – 232 с.
7. Почепцов Г. Г. Теория скандала / Г. Г. Почепцов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.russ.ru/culture/20050809_poch.html.
8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.
9. Янко Т. Е. О понятиях коммуникативной структуры и коммуникативной стратегии / Т. Е. Янко // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С. 28–53.
10. Grice G. Logic and conversation / Grice G. // Languages. – 1975. – № 17. – P. 431–439.
11. Leech G.N. Principles of Pragmatics / Leech G.N. – L.N.Y. : Longman Inc., 1983. – ch.6. – P. 132–156.

Завальская Л. В.

КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ АГРЕССИВНОГО РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ УКРАИНСКИХ ПОЛИТИКОВ

Статья посвящена анализу речевого поведения украинских политиков, которые демонстрируют склонность к вербальной агрессии и пользуются соответствующими коммуникативными стратегиями и тактиками. Исследование ориентировано на спонтанную устную политическую речь в условиях политических ток-шоу. Представлены речевые портреты украинских политиков И. Богословской и О. Ляшко.

Ключевые слова: политическая коммуникация, вербальная агрессия, коммуникативная стратегия, коммуникативная роль.

Zavalskaya L. V.

COMMUNICATION STRATEGY OF AGGRESSIVE SPEECH BEHAVIOR UKRAINIAN POLITICIANS

The article is devoted to the analysis of speech behavior Ukrainian politicians who show a tendency to verbal aggression and use appropriate communication strategies and tactics. The research focused on the spontaneous verbal political speech under conditions of political talk shows. This article presents speech portraits Ukrainian politicians I. Bohoslovskaya and O. Lyashko.

Key words: political communication, verbal aggression, communicative strategy, communicative role.